

dr. jur. Szádeczky-Kardoss Irma
a történelemtudomány kandidátusa
az ELTE ÁJK tiszteletbeli tanára

SALÁN, SZVATOPLUK, MÉN-MARÓT; ÉS A KETTŐS HONFOGLALÁSⁱ.

A Házsongárdi Temetőben nyugvó
Szádeczky-Kardossok emlékezetére

Mátyás király reneszánsz tudóskörének tagja, **Thuróczy János** ítélmester, akárcsak **Kézai**, maga is vallja a hun – magyar rokonságot. Így a hunok Kárpát–medencébe való bejövetelét ő is a magyarok előző bejövetelének tekinti. Krónikája előszavában pedig így utal a Mátyás-kori magyarok messzi régmúltba nyúló történelmi emlékezetére: „*Azt tapasztaljuk, hogy a régi kor történetírói a hunok, vagyis a magyarok eredetét egymásnak ellentmondó módon írják meg, s mind a mai, mind a régi idők emberei különbözőképpen vélekedvén róluk, nem csekély ellentmondást tartalmaznak ebben a kérdésben*”. Az udvari társasági élet kulturális-tudományos miliőjére is némi fényt vető beszámolója még azt is megemlíti, hogy „*Mivel az utóbbi évek állandó nyugalma következtében magunk is nyugalmasan élünk, valahányszor különböző rendű-rangú dolog került elénk, beszélgetés közben néha kellemes vitákba keveredtünk, többször meg vitatkozás közben kisebbfajta pörlekedések is felmerültek közöttünk, mivelhogy a magyar nemzet legrégebb történetéről különböző nézeteket vallunk, meg arról is, hogy mely világrész szülte a magyarokat, és honnan özönlöttek erre a vidékre, amelynek régen Pannónia volt a neve, most pedig éppen a magyarokról, Magyarország*”.

Thuróczy ezen társalgási beszámolóját a Beatrix királyné meghívására egy ideig Mátyás udvarában tartózkodó **Petrus Ransanus** is alátámasztja, ugyanerre a változatos szóbeliségre, s benne a „kettős”, vagy esetleg több hullámú bejövetel Mátyás-kori emlékezetére is utalva azt írván, hogy Árpád honfoglalói *az itt talált „lakosokat, akik nagyrészt velük egy nemzetségbe tartoztak, lassanként megölték, vagy elűzték – ahogy azt néhányan állítják –, vagy pedig, ami hihetőbb, leigázták*”, vagyis azok beolvadtak Árpád honfoglalóinak hétmagyar közegébe. **Bonfini** is utal erre a többváltozatú honfoglalási emlékezetre.

E beszámolók rendkívül fontos jogi információ hordozói. A jogtörténeti kutatás egyéb tapasztalataival együtt azt jelzik, hogy a vélemények eltéréseinek vagy inkább sokaságának nem a tájékozatlanság az okozója, hanem inkább az a tény, hogy a magyar nép etnogenezise valójában és feltehetően nem azon a Kelet-európai – Fekete tenger fölötti, pontusi – sztyeppén, az Urál és a Don vagy Dnyeper között következett be, ahová azt lokalizálni szoktuk, hanem a Hétmagyar honfoglalást követően, már itt, a Kárpát-medencében. S abban nemcsak az árpádi honfoglalók sokasága vett részt, hanem az őket megelőző első avagy többes honfoglalók s egyéb „lakosok” is. Ez okozza, hogy krónikáink a honfoglalás időpontját oly sokféleképp jelölik, s hogy még évszázadokkal később, Mátyás udvari köreiből is oly igen változatos az őshazák, az egykori szállásterületek, az útvonalak és az időpontok emlékezete. Mert mindenki, lett légyen az magas tisztségű udvari személy, történetíró tudós, netán regös énekes, ki-ki a maga törzsének vagy nemzetségének történeti hagyományai szerinti őshazára, útvonalra és bejöveteli időpontra esküszik.

*

Ilyen többváltozatúság jellemzi a Hétmagyar honfoglalás több szempontból is jelentős eseményének legkülönbözőbb krónikás és egyéb hagyománybeli megörökítését, nevezetesen azt a kérdést, hogy Árpád népe kit s kiket talált itt, a Kárpát-medencében? Velük egy nyelvet beszélő korábbi honfoglalókat is, vagy csak a föld korábbi urai által ide telepített szolganépeket? Illetve egy Salán nevű vezért s annak bolgárszláv népét, vagy ama bizonyos

Szvatoplukot, akit egyes álláspontok lengyel hercegnek, mások az úgynevezett „Nagy-Morva Birodalom” fejedelmének, és morvaszláv alattvalóival együtt a Kárpát-medence őslakóinak tekintenek. S nem utolsó sorban azt a kérdést, hogy mondánk országvételi aktusa kik között jött létre? Vagyis hogy a 895/6. évi honfoglalók népe a fehérlovas-kincses ajándékon valójában kitől-kiktől vette vagy hódította meg a Kárpát-medencei hazát? Salántól – ahogy Anonymus regéli – vagy Szvatopluktól, ahogy egyebek között a Képes Krónika szerzője is írja? Emellett a másik tisztántúli fejedelem, Mén-Marót szerepe is többváltozatú. Vajon egyszerűen csak Salán kortársa volt a Tiszán-túli szomszédságban, avagy Szvatopluk apja, nagyapja, netán mégöregebb rokona? S végül, de nem utolsó sorban: ki volt ez a Salán illetve Szvatopluk? Fantáziált mesehős vagy valóságos történelmi személyiség? Két különböző személy, vagy egy és ugyanaz? Ha egy és ugyanaz, miért Salán ha Szvatopluk? S ezzel még nincs is vége az alternatív lehetőségeknek. Szvatopluk történelmi adatok és feltevések szerinti identitása is többesélyes. Végülis ki ő? A bolgárok gyepűtartományi helytartója avagy Karoling hűbéres; morva vezér vagy lengyel herceg; a „kereszteletlen” Megalé Morávia, illetve egyszerre két Morávia, netán egyenesen a Morva Birodalom ura, avagy beházasodottⁱⁱ birtokszerző?

Úgy véljük, hogy itt is, akárcsak Mátyás király udvarában, a hasonló történelmi események közlemékezeti rétegződéséből és idő múltával meginduló összeolvadásából, valamint a melléjük társuló tájékozódási zavarból ered a krónikák alternativitása. A három névnek hol párhuzama, hol csereberéje önmagában is ezt sejteti. Salán–Szvatopluk és Szvatopluk–Mén-Marót alakja, kapcsolata és története keveredik a mondatípusos adatolásban. Hol azonosai hol helyettesítői, hol kortársai hol generációs követői egymásnak. Egyik-másik helyen Mén-Marót nagyon öreg életkorával, egy helyütt egy még nála is öregebb rokon emlegetésével is jelezve a többgenerációs folyamatot az összevonásban. **Különös jelentőséggel hívja fel erre a figyelmet, hogy ez a jellegzetes személybeli többváltozatú bizonytalanság sehol másutt, senki más kapcsán nem jellemzi krónikáinkat!**

S – véletlen-e vagy sem – épp ehelyütt a tényeket is megsokszorozó szövegvariánsok a „kettős honfoglalást” – vagyis két vagy több korábbi betelepedést, ahogy a krónikák fogalmazzák: bejövételt – is összevonó hagyományképzés és a korabeli történelmi közlemékezet ebből eredő kettősségének, párhuzamainak és ellentmondásainak dilemmáját érzékeltetik. Ez a tünet is csak itt, a honfoglalási kérdés jellemzője.

Karakterisztikusan jelzik ezt például **Kézai** Gestájában és a **Képes Krónikában** egyaránt az első (hun) bejövétel „könyvének” végén, az első és második bejövétel közé ékelt, önálló fejezetcím nélküli 19-23/24. fejezetek, amelyekben címmel való szerkezeti kiemelés nélkül bár, de a tartalomból folyóan történetileg Atilla halála és a vereckei bejövétel közötti eseményként, vagyis **a két főcím szerinti hun és Hétmagyar bejövétel időközében történt, következőképp h a r m a d i k bejövétel elbeszélése áll.**

A szerkezeti helyet illetően tehát:

- még az *első* (hun) bejövétel könyvében,
- de annak végén, külön cím nélkül //,
- ám az elbeszélésben ugyancsak *második bejövételnek* nevezetten,
- viszont a *második* (vereckei) bejövétel könyvét megelőző pozícióban.

Ugyanakkor tartalmilag, és a Mén-Marót–Szvatopluk leszármazási kapcsolat mindkét „második” bejövétel történetébe való beillesztése révén, előbb önálló történelmi szituációba helyezve, majd Árpád népe bejövételének eseményeivel is összefüggésbe hozva. E kétféle bejövételt, egymástól való megkülönböztetésül, egyben az etnikai összefüggést is kifejezve, azonkívül az egyértelmű rövidség végett is, a továbbiakban „második/A” (=„első honfoglaló”, onogur) és „második/B” (=Hétmagyar) bejövételnek fogjuk nevezni.

Ilyen szerkezetükkel a krónikák vonatkozó textusai vélelmezhetővé teszik, hogy míg az úgynevezett első és második bejövétel könyve a hun illetve a Hétmagyar bejövétel történetét

adja elő, addig a szerkezeti kiemelés, vagyis cím nélkül **a hun bejövétel könyvének végére illesztve, a két nagy-bejövétel közé rejtett öt-hatfejezetnyi részek legvalószínűbben a „későavar” korai magyarok vagyis a Kuber vezette „első honfoglalók” közbülső bejövételét beszélik el.**

Vagyis ezek a közbülső („második/A”) bejövetelekről – néhány korabeli, főleg nyugati dokumentummal együtt – minden valószínűség szerint a László Gyula által tételezett első honfoglalás tényét és főbb eseményeit dokumentálják. Épp arra a történelmi időszakra vetítve, amikor Attila halála után Pannónia „tíz évig” király nélkül maradt; amikor a sokidentitású Szvatopluk egyfelől a Mén-Maróttal való kapcsolatának alternatív bizonytalanságával, másfelől hol morva hol bolgár vezérként, hol mint mindkét morvák fejedelme; hol mint lengyel herceg; hol Karoling hol meg bolgár hűbéresként tűnik fel. Tipikus krónikák-előtti rege- vagy mondaképződési tünet, amikor az írásbeliség biztonsága nélküli szájhagyomány még kiforratlan változatossága variálja a történelmi részleteket. Még a bejövetelekre vonatkozó dátumokban (600, 677, 700, 744, 872, 884, 888) is tobzódva. Aminek egyébként – kutatási tapasztalatunk szerint – az is okozója lehet, hogy a krónikákban feljegyzett nagyobb jelentőségű, fő bejövetelekre kívül egyes nemzetségek, törzsek vagy néprészek vállalkozó részlegeinek – kisebb volumenű, idővel homályba merült, de a krónikák keletkezése idején, *az adott társadalmi közegben még sokáig számon tartott* – más egyéb bejöveteleik, betelepüléseik is történtek, s éltek az emlékezetben..

Az események ilyen *első könyvbe* szerkesztett köztes idejű leírását a krónikákban rendszerint a szerkezeti különállású „második bejövétel” könyve követi. Kivéve például az árpádi honfoglalás történetét író **Anonymus Gestáját**, ahol sem korábbi bejövetelekről, sem Szvatoplukról nem esik szó, Árpád kortársaként pedig Salánt és Mén-Marót nevez meg a Névtelen. Gestája egyéb eltérésekkel is kitűnik a krónikák sorából: például avval, hogy másképp s reálisabban szól a lóajándékon való országvételtől, mint amazok.

Thuróczy viszont Kézaihoz és a Képes Krónikához hasonló szerkezeti közbevetéssel, akárcsak **Heltai**, a székelyek történetét iktatja a hun és a Hétmagyar bejövétel közé. **Benczédi Székely** 1559-ben megjelent *Világkrónikájában* is észlelhető egy harmadik bejövétel sajátos közbeiktatása. A magyarok első bejöveteleként ő is a hunokét beszéli el, a szerinte 888. évi második bejövetelet jegyző főcím alatt pedig az árpádi honfoglalókat. Mind a hunokat, mind Árpád népét Szkítiából hozza a Kárpát-medencébe. A két bejövétel közé azonban, Nagy Károly pannóniai hódításához rendelve, ő is beiktat egy futó említést a „magyarok másodszeri” bejöveteleiről: de ezeket nem Szkítiából, hanem „Hunniából” érkezőknek mondja. **Jelezve, hogy az nem a hunok és nem a hétmagyarok bejövetele.** Ez a „Hunnia” lett volna az ő ismeretei szerint az onogóriai visszavonulási, és a Kovrat-fiakat valamint az ország Hungária nevét adó onogurokat kibocsájtó rusz-kazár-bizánci szomszédságú délorosz-pontusi sztyeppe? Szkítia pedig a Dentumogert is magába foglaló tágabb sztyepei környezet?...

A magyar krónikák/ból fordított **Tárh-i üngürüs** viszont, Anonymus Gestájához mérhető egyediséggel, kifejezetten három bejövetelekről szól. Ezek egyike leginkább az Orosz Évkönyvek fehérmagyaroknak a perzsa-bizánci háborúk 610 utáni szakaszával időzített vonulásával, de egyes részleteiben Kuber és a pannóniai Avar Kaganátus konfliktusával, tehát korábbi bejövetelek, vagy az úgynevezett „első honfoglalás” eseményeivel is egyeztethető.

Harmadik különlegességül a **Képes Krónika** a két „második bejövétel” párhuzama mellett, sajátos differenciálással, két bejövetelekre ad meg a Kr. sz. utáni 600. és 677. évekkel, amelyek egyike se egyezik ugyan Árpád népének honfoglalásával, de a 600-as időpont feltűnő közelségben van a pannóniai avarokhoz csatlakozott Tarniak, Kotzagir és Zabender törzsek 598. évi betelepülésével; a 677-es dátum pedig Kovrat-fia Kuber és népének 670-680 körülre tehető Kárpát-medencei megjelenését idézi.

Korai krónikáink ezen szerkezetükkel és több dátumos, az események párhuzamában is alternatív tartalmukkal megelőlegezett hasonló és hitelesítő dokumentumai a Mátyás udvarában zajló eredet- és bejövetelel szócátáknak, melyekről Thuróczy a krónikája legelején, az előszónak is beillő Ajánlásban számol be. Azt valószínűsítve, hogy a vitatkozó felek, miként a krónikások is, a saját nemzetségük bejövetelelnek egyedi hagyományát elegyítik az Álmos és Árpád vezette hon/vissza/foglalási történetbe.

A krónikák első (hun) bejövetelel tárgyaló könyvének végén rejtőző („második/A”) bejövetelel sajátos helyét és tartalmi változatosságát minden biztonnal annak köszönheti, hogy az itt elbeszélte események korábban történetek Árpád magyarjainak honfoglalásánál (862-895), de szereplői származásukban az árpádi honfoglalókhoz tartozó, azokkal rokon onogóriai népesség (nemzetségek) tagjai voltak — akik az első hullámban, feltehetően Kuber vezetésével érkeve (677/682), Árpád népének bejövetelelkor (895/896) – másokkal együtt – már lakosai voltak a Kárpát-medencének, és a krónikák ismétlődő állítása szerint is az újabb honfoglalókkal, nevezetesen a vereckeie („második/B”) bejövetelel magyarjaival azonos nyelven beszéltek.

Ezt az értelmezést indukálja az a tény is, hogy az egyes krónikák változataiban – épp a Szvatopluk–Mén–Marót történet variánsai révén – a két „második” bejövetelel passzusai, bár némileg hasonlóan és helyenként átfedésekkel beszélnek el a foglalási eseményeket, bennük a két foglalási történet mégsem azonos. Ez elvethetővé teszi azt a feltevést, hogy két helyen, ismételve beszélnek ugyanarról az eseményről. És hasonlóan értékelhető különbséget mutat Anonymus és a többi krónika lóajándékie története is.

A lóajándék ugyanis – és általában a mennyiségtől függően különböző értékű állat-ajándék – a sztyeppeie jogéletben többféle funkciót töltött be. Lehetett vendégajándék: valamely fejedelemségbe, országba vendég-státuszban való befogadás, átmeneti szállásolás „honoráriuma”; alávetést vállaló betelepülés szállásterületének ellentételezése, amiként Salán értelmezte Árpádék küldeményét; és lehetett országvételi aktus csere- vagy ellenértéke, avval a konzekvenciával, hogy a megajándékozottnak el kell távoznia és territóriumát, a terület fölötti hatalmat, a joghatóságot is át kell engednie az „ajándékozónak”. Az ilyen aktus *érvényességi feltétele* az is, hogy a lóajándék és annak különösen értékes kiegészítő mellékletei az országnyi terület javaival s a fölöttük gyakorolt hatalommal egyenértéket képviseljenek, és a „csere” magában az aktusban is kifejeződjék: amiként az anonymusie elbeszélésben is megjelenik az ajándékért cserebe kért s kapott fű- és vízmustra, mint a megvásárolt/átadandó ország javainak kultikus áldozat bemutatására is alkalmas szimbóluma, s általuk a megvásárolt föld jelképes birtokbaadása.

Anonymus, aki a Kárpát-medence el-, vagy visszafoglalásának, az oda való végleges visszatérésnek krónikása, a pazar kincső tizenkétlovas vételáron történt **országvételi aktust** örökítette meg. A többi krónika egylovas lóajándékie elbeszélése viszont az ajándék szerény értékének megfelelő **vendégajándékie jogügyletekre utal**. Következésképp azt jelzi, hogy a korábbi betelepések, köztük a szálláscsináló kuberie („második/A”) bejövetelel emlékezetén alapul. S bár a vereckeie („második/B”) bejövetelelhez is a szerényebb, vendégajándékie mértékű egylovas ajándékot fűzik – Anonymus az egyetlen, aki az országvétellel értékarányos tizenkétlovas, kincses ajándékegyüttesről szól –, ez azonban feltehetően arra vezethető vissza, hogy a későbbi keletkezésű krónikák, melyek lejegyzésükkor már az emléket elhomályosító, a differenciálás részleteit elfedő távolságban vannak a történeti eseményektől, immár csupán a lényegét: a lóajándékie jogügylet hagyományát örökítik ránk, melyet a saját nemzetségi elődeik (részleges) bejövetelel alkujának körülményei determinálnak.

Mindezek, feltevésiünk szerint arra utalnak, hogy az Anonymus utáni krónikák ezen két „második” bejövetelel valójában ugyanazon népesség és nemzetségek tagjainak más-más időben, más-más vezérlettel való betelepését beszélnek el. Ezért nevezik a hunok „első” bejövetelelhez viszonyítva mindkettőt másodiknak, mégis főcímes kiemelésével ama ténynek,

hogy ugyanazon népesség két bejövetele közül az utóbbi hullám volt a véglegesen sikeres, sorshatározó történelmi esemény. A közbülső második („második/A”) bejövetel (és a mindkét második bejövettel kapcsolatba hozott Szvatopluk-történet) variabilis bizonytalanságát pedig a többféle betelepedések közemlékezeti és közbeszédbeli összemosódása, illetve Kuber sikertelenségének megnevezhetetlen, tabusító leplezése magyarázza.

Krónikáink ezen tartalmukkal épp oly pontosan illeszkednek a népessémgegosztó népvándorlási szokások közé, amilyen szervesen kapcsolódnak abba a történelmi folyamatba, amelyet László Gyula a tárgyi emlékek szimbolizmusában észlelt, s amelyről évezredek tabuk és a magyarázatkereső félreértések burkát kell leháтанunk, hogy számunkra is érthetővé váljanak. Nem utolsó adalékul a 'Mén-Marót és Salán vagy Szvatopluk' kérdés relációjában, avval a fontosnak látszó körülménnyel, hogy például a Képes Krónika és Kézai őket is ebbe a kuberi közép-, vagy késő avarok — első honfoglalók bejövetelével hasonlítható köztes időszakba helyezi.

A Képes Krónika 22. fejezete adja talán a legegységértelműbb eligazítást a szereplőket és eseményeket keverő bizonytalanság okának megvilágításához. A többi krónikához hasonlóan nem szól Anonymus Salánjáról, aki mint bolgár vezér (gyepű-helytartó?) Anonymusnál az árpádi honfoglalás valóságos kortársának mutatkozik. Mén-Marót és Szvatopluk kettőséhez viszont a következőket fűzi: „*némelyek azt állítják, hogy a magyarok második visszatérésükkor Morótot, nem pedig Zuatapolugot találták itt Pannonia uralkodójaként. Ennek az lehet az oka, hogy atyja Morót híresebb volt, de a vénségtől már megtörtén Beszprim városában élt, visszavonultan*”. Amikor pedig az úgynevezett bánhidai ütközetben elesett fia, Zuatapolug halálhírét vette, ő maga is meghalt.

Túl azon, hogy a valóságos történelmi személyként számon tartott Szvatopluk a hétmagyarok kortársaként bár, de ténylegesen nem a Hétmagyar honfoglalókkal vívott harcokban halt meg, fiai sem a magyar honfoglalás okán, hanem egymással egyenetlenkedő s egymást kölcsönösen gyengítő beháborújuk révén lettek végül a honfoglalókkal szemben is vesztesek, az itt elbeszéltek valósága és jelentősége számunkra abban áll, ahogyan a mondai elemek krónikai beszűrődését szemlélteti.

A mondai hagyományokban a nagyon idős kor – például Csabánál is – általában több generációs időtartamot jelöl. Szvatopluk és Mén-Marót relációjában, valamint a hol bolgár-, hol frankvazallus morvák avagy csak a hűbéres állapot morva elitjéről nevezettek Kárpát-medencei jelenlétét illetően, Mén-Marót vénségének ilyen jelentőségét támasztja alá az a kutatási eredmény, mely szerint nevének első „Mén” tagja, amit általában a többnejűség jelképes kifejezőjeként szokás értelmezni, valójában *nagyot, régít, régmúltat* jelentett. Ez az idővel elhomályosultnak bizonyuló jelentés arra enged következtetni, hogy a hagyománybeli Mén-Marót, úgy is, mint a morva etnikum megszemélyesített népetimonja – és úgy is, ahogyan a Képes Krónika írja: mint Szvatopluk felmenője, tehát *elődje* vagy több elődjének megszemélyesítője – illetve „nagyon öreg” rokona, esetleges személyes létezés esetén is, oly régi szereplője volt a Kárpát-medencei bolgár vagy Karoling hűbérű avagy – Szegfű László vélekedése szerint – csak valamely avar nemzetségbe való beházasodással birtokszerző morva (kíséreti) jelenlétnek, hogy a mondaképződésnek is áldozatául esve, az összeolvasztó, elhomályosító keveredésben elveszítette személyes önmagát, hogy népnévi perszonifikációban tartsa fenn a morva nemzetségi elődök benne egyesült emlékét. Amiként, s feltehetően Szvatopluk neve sem személynév, hanem a VII-IX. századi arab utazók szerint feljegyzett, de olykor még az Orosz Évkönyvekben is ilyen értelemben használt – rusz tisztségnév, rangnév, méltóságnév, a korabeli nyugati források szerinti, hasonló hangzású Zwentibald (stb.) személynév párhuzamában.

A mondai hagyományok korai krónikáinkba való beszűrődését egyértelműen jelző krónikaszerkezetben tettenérhető az időigényes mondaképződéssel, vagy a topikus összevonási folyamattal meghatározott fejlődésközi bizonytalanság. Aminek magyarázatához

feltehetően az is hozzá tartozik, hogy a krónikák a morva kapcsolat vagy konfliktus régibb és újabb emlékei mellett Szvatopluk, Mén-Marót vagy valamelyik Szvatoplukfi tiszamenti avagy délvidéki szálláshelyeinek önmagában viszonylag közelmúltbeli birtokbavételét, hol még az előhaddal, hol már Álmos és Árpád főhadával való hódoltatását örökítették meg, s e korai mondaállapotban még döcögve állt elő a különböző helyszíneket és hadműveleteket, több portyát, valamint a többgenerációs időtartamot egyetlen eseménybe sűrítő-keverő regemondó krónikaanyag.

Nem mondanak ennek ellent idegentollú reneszánsz és koraújkori krónikáink sem. **Bonfini** „*A magyar történelem tizedeiben*” is beilleszt egy harmadik bejövetelet a hun és vereckei bejövétel közé, mégpedig az *avarok* és *Nagy Károly* időszakához igazítva. Írásán érződik a kívülálló de alaposágra törekvő tudós félreértéses adatkezelése. *De azt is jelzi, hogy egy korábban bejött sztyeppe népeességnek Árpád népével való rokonsága még Mátyás király idején is közismert volt.* Mátyás és Beatrix ugyancsak olasz vendége, **Petrus Ransanus** művének VII. fejezetében a felsorolt források alapján – az információk ellentmondásait is regisztrálva – azt írja, hogy Attila-fia Aladár hunjai Csaba veresége és a pontusi sztyeppére való visszatérése után elpusztultak és szétszóródtak. De (némi anonymusi kételkedő fejszóválással) beszámol arról a hazai hagyományról is, hogy a „hunokat Nagy Károly győzte le”. Márpedig ez a Kuber onogur népét befogadó II. Avar Kaganátus elleni VIII-IX. századforduló hadjáratainak eredménye volt, tehát a hun és Hétmagyar bejövetelehez viszonyítva harmadik bejövetelet immár ismert okiratokkal is dokumentált onogur népéhez kapcsolódó eseménye. Különös jelentőségét Ransanus nép- és országnév-magyarázata adja, mely szerint ezek a magyarok egy Hungar nevű vezérrel érkeztek, akinek e név nem sajátja, hanem *szülőhazája* nevéből ered. Márpedig ez a korabeli dokumentumok tanúsága szerint is Onogóriára, az onogurokra, hungarus népvünk történelmi eredetére, vagyis az úgynevezett „első honfoglaló” magyarokra utal.

A neveltetését illetően ugyancsak idegen tudományos közegben megalapozott, majd Európa nyugatán csiszolt műveltségű – ám becses magyar írásbeliséget teremtő – szász-magyar **Heltai Gáspár** Bonfini nyomdokait követő krónikájában „Attila fiainak egybeveszéséről”, „A székelyekről” és a hétmagyarok bejövetele történetét előadó „Magyaroknak második bejövetelekről Szkítiából az Pannónia földre” című fejezetek és a Hétmagyar kapitányok felsorolása mellett „Szvatoplukról, a magyarországi fejedelemeiről” írt kaputban visszatér a két (némileg félreértetten prezentált) bejövetele történet közötti időbe. Történelmi bizonytalanságát valószínűleg az is okozza, hogy a Kolozsvárott működő szász-magyar szerző a magyar foglalási alapismereteit vegyes székely-magyar közegben szerezte, azonban a történelmi egyidejűség hiánya miatt tőlük is eleve eltérő változatokban.

A mondaképződési vagy topikus összevonási fejlődést tükröző bizonytalanságok magyarázatához pedig feltehetően az is hozzá tartozik, hogy a krónikák a morvák elleni vagy melletti harcok régibb és újabb emlékei mellett Szvatopluk/Mén-Marót tiszántúli szálláshelyének önmagában viszonylag közelmúltbeli birtokbavételét, hol az előhadi népekkel, hol Árpád hadával való hódoltatását örökítették meg, s ha e korai mondaállapotban még döcögve is, de máris előállt a különböző helyszíneket és hadjáratot, több portyát, valamint a többgenerációs időtartamot keverő, netán egyetlen eseménybe sűrítő, fiktív mondai és krónikaanyag.

Bár a krónikák voltak nyomravezetőink e kutatásban, de mert alátámasztják elemzésünket, hivatkozunk Király Péter kutatásaira is, melyekkel VIII-IX. századi nyugati (német, frank, bajor, olasz) névjegyzékekben, nekrologiumokban, oklevelekben vizsgálta a korabeli magyar jelenlétet bizonyító személynévi adatokat. A kutatási eredmény 731. utáni Onger, Wanger, Unger, Ungarus, Ungarius, Hungarius. Hungar, Hungaricus névváltozatai mindenképpen a vereckei („második/B”) bejövetelet megelőző időszak onogur-magyarjainak a középvár korszak avagy a II. Avar Kaganátus nyugateurópai határtérségében későavarként letelepített,

vagy a kaganátusból kirajzolt s túlélő jelenlétét igazolják. Vagyis a krónikáink korábbi („második/A”) bejöveteli adatait támasztják alá. Egy 760-ban kelt olasz okirat Via Ungarorum-ával (más hivatkozásban Strata Ungarorum), és Német Lajos 860-ban kelt oklevelének határjelölő adatával együtt.

Mindehhez annyit teszünk hozzá, hogy íme, **itt vannak, krónikákban is feltűnnek a hipotetikus-nak vélt közép- vagy későavarok, László Gyula első honfoglalói.** Akikről nemcsak a sírjaik és egyes korabeli idegen források, de lám, a mi krónikáink is tanúskodnak. Immár a magyar krónikákban is megörökítettnek tekinthető szereplésük épp abban a három évszázadban észlelhető, amelyet a Heribert Illig-i koncepció az úgynevezett középkori történelemhamisítás produktumának tekint, s teóriája bizonyítékként, krónikáinkra is hivatkozva, a Kárpát-medence őstörténetén is számon kér.

*

Arra a fenti kérdésre pedig, hogy ki volt Salán, és ki volt Svatopluk, ki a valós történelmi személyiség és melyikük a fiktív mesehős, az tűnik a jogtörténeti relevanciákba leginkább illeszthető válasznak, hogy Anonymus Gestájában és a többi krónikában vélelmezhetően ugyanarról a történelmi személyről van szó. És hogy miért más-más néven nevezve, azt a korabeli körülmények magyarázzák.

A történelem ugyanis két egykori Moráviát tart számon, három Svatoplukfit, és Svatopluk „birodalmának” e három fiú közötti felosztását. A két Morávia közül egyik az un. Kismorávia a Duna Morva nevű Pozsony fölötti baloldali mellékfolyója környezetében: a későbbi Morva örgrófság, s ezek helyén a ma is létező Morávia ország rész Csehországban. A másik Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár művében Megalé Moráviának nevezett, a szerbiai Morava folyó és a Drávaköz keleti csúcsa, közbül pedig a mai Mitrovica körzetében.

A három Svatoplukfi közül viszont csak kettőnek a nevét ismerjük, és a három részre osztott „birodalomnak” is csak az említett két részét. Délen az itt már Isternek is nevezett Dunához csatlakozó Megalé Moráviát; valamint északon a Duna felső szakaszához simuló Morva-menti Kismoráviát Csehország, az egykori Bohémia szomszédságában: a Cseh medencére és a Morva-Garam közötti felvidéki (nyitrai) területre is terpeszkedő átmeneti terjedelemmel. Mindkét Morávia frank hűbéres volt. E két Morávián osztozott I. Svatopluk két fia, II. Svatopluk és II. Mojmir. Országrészeiket Anonymus elbeszélésében „a cseh herceg kegyelméből” lett helytartó, név szerint a nyitrai Zobor elleni győzelemmel hódoltatták, illetve a Kárpát medence birtokbavételét követő, Karintiát is érintő gyepeépítő műveletek Duna/Dráva-Száváközi foglalásával hajtották hatalmuk alá Árpád, illetve az Árpádok hétmagyarjai.

De hallgatnak a krónikák arról, hogy **ki a harmadik fiú és hol van az ő ország része.**

Avagy mégiscsak van olyan krónika, amelyik sajátos módon ugyan, de megnevezi ezt a harmadik fiút és megjelöli „országát”? ...

Anonymus Gestája feltűnő módon tér el a többi korabeli és korai forrás ezen adataitól. Szót sem ejt sem I., se II. Svatoplukról, sem arról – mint a többi krónika –, hogy Mén-Marót ivadéka volna. Szava sincs Moráviá/k/ról, se II. Mojmirről, sem a Svatoplukfiakkal való megütközésről. A hódítási menet leírása azonban kétségtelenné teszi, hogy a hódított területek közé sorolja Kismoráviának az akkori „cseh herceg” uralma alá tartozó, Garam és Morva folyók közötti részét, illetve a karantánoktól/! elfoglalt Drávaközt, így abban az un. Megalé Moráviát is. Szemmel látható tabuval kezeli a Svatopluk-kört illetve ezen területek hozzájuk tartozását. Márpedig a jogi relevanciákat szakszerűen kezelő Anonymusnál e tabunak különös, mégpedig jogi relevanciájú /jogvesztési-névvesztésiⁱⁱⁱ/ jelentősége van! ... Ezzel szemben külön, s egymástól függetlenül említi Mén-Marót és Salánt, valamint országaikat, melyeket mindkettejüktől országvételei alkuval próbáltak a honfoglalók megszerezni. **Mén-Marót** (akinek nevét a morva népnév megszemélyesítésül és a morvák korabeli tisztánúli

jelenlétének bizonyítékául értékeli a tudomány), előbb visszautasítja az alkut (ám ahogy a bizánci császártól származó országlási jogcímére hivatkozik, az nem morva jogalapot valószínűsít, hanem a bajáni avarok VI. századi bizánci betelepődési privilégiumára emlékeztet, és a Tiszánúlra szorult vagy húzódtott avarsággal való kapcsolatot valószínűsít!), végül azonban lánya hozományaként engedi át Árpádnak Biharországot. **Salán** viszont beáll az alkuba, amikor azonban vonakodik átadni az Alpár és a Fekete tenger felé kanyarodó Duna-szakasz közötti tiszamenti (délalföldi) „országát”, Árpád hadai Bolgária (a mai Bulgária) irányába szorítják ki őt Titelnél a Kárpát-medencéből. Gyakorlatilag ugyanarról a területről, amelyet hol Dáciának, hol a messiánusok országának (Moésia) is neveznek az archaizáló források, s amelyről talán Bíborbanszületett Konstantin is mint Moráviának a „Duna fölötti földjéről” szól. ...

Ki ez a Salán?

Az e körülmények nyomán kialakult vélekedésünk szerint Anonymus Salánja a harmadik (legkisebb?) Szvatoplukfi; aki a „birodalom” felosztáskor az egykori „Duna fölötti Dáciát” (talán mint a „beházasodással” szerzett területet) kapta.

Annak oka pedig, hogy Anonymus se Szvatoplukot, se a két Moráviát, sem pedig azok Szvatoplukfi urait nem nevezi meg, azt az okát látjuk, hogy amikor a honfoglalásra készülő hétmagyarok Kurszán révén szövetséget kötöttek Szvatoplukkal arra, hogy haddal segítik hűbérura, Arnulf császár ellenében, nyilvánvalóan az egész Kárpát-medence megszerzése volt magyar oldalról e szövetség feltétele és tétje. Feltehetően avval a kikötéssel, hogy ebben Szvatopluk, a szövetség kölcsönösségében nem lesz ellenfelük, *esetleg még segíti is őket viszonzásul.*

Ám Szvatopluk 890-ben vagy az után, ahogy Arnulf Bohémiát, vagy Bohémia egy részét „neki adta”, a magyarokkal kötött szövetség ellenére, annak Hétmagyar érdekű feltételeit sértő, tehát szerződészegő (önmagát önállósító) rajtaütéssel birtokba vette a Kárpát-medence Kismoráviával szomszédos Felvidékének a Garamig terjedő nyitrai részét is. A körülmények és következmények is azt valószínűsítik, hogy erre a magyarokkal való szövetekezést követően vagy azzal közel egyidőben kerülhetett sor. Ha igen, akkor viszont **ezzel Szvatopluk saját maga szegte meg a magyarokkal kötött szövetséget.** Tehát – ha helyes a ténybeli következtetésünk – Álmos és Árpád emiatt „jogosan”, magyar oldalról történő szerződészegés nélkül állt át immár Szvatoplukkal szemben Arnulf szövetségébe. Ennek a sztyeppei szokásjog szerint is okszerű következménye nemcsak a magyar revans jogszerűsége, de az is, hogy ez okból is megalapozatlanná válnak mindazok a feltevések, amelyek Álmos halálát „szakrális gyilkossággal” hozzák összefüggésbe, és azt a Szvatoplukkal kötött szövetségi szerződés felbontásának szándékával indokolják.

Ugyanis a korabeli szokásjog szerint Szvatopluk evvel a szerződészegéssel „elveszítette becsületét” és a magyarokkal egyenrangú partneri pozícióját. **Már a rövidesen (894-ben) bekövetkezett tényleges halála előtt is kvázi halottá („erkölcsi halottá”) vált. Így az ő oldalán következett be az a szerződésbontó körülmény, amit egyéb következtetések magyar oldalon feltételeznek Álmos halála kapcsán, netáni „megölése” indítékául.** (Okafogyottá téve a szerződésbontó fejedelem-likvidálás teóriáját is.)

Szvatopluk és fiai, továbbá az ő Moráviáik pedig ennek a korabeli szokásjog szerint szerződészegő családságnak a következtében – jogvesztés révén – „veszítették el nevüket” is, és sülyyedtek névtelenségbe Anonymus Gestájában. Ahol a Névtelen Alpár urát emiatt nevezi Salánnak nem pedig Szvatopluk fiának. S e csalódásra utaló /fedő/névben /cognomen/ feltehetően Szegfü Lászlónak is találó a meglátása.

*

FORRÁSOK:

Anonymus: *Gesta Hungarorum. Hasonmás kiadás. Magyar Helikon, Budapest, 1977.*

- Anonymus:** *A magyarok cselekedetei.* – **Kézai Simon:** *A magyarok cselekedetei.* Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Bíborbanszületett Konstantin:** *A birodalom kormányzásáról.* Lucidus Kiadó, Bp. 2003.
- Boba Imre:** *Morávia története új megvilágításban. Kísérlet a középkori források újraértelmezésére.* METEM, Budapest, 1996.
- Bonfini, Antonio:** *A magyar történet tizedei.* Balassa Kiadó, Budapest, 1995, 1999.
- Heltai Gáspár:** *Krónika az magyaroknak dolgairól.* Magyar Helikon, Budapest, 1985.
- Király Péter:** „Ungarus, Hungarius, Onger”. *Élet és Tudomány:* 1986.X.31.sz.
- László Gyula:** *Múltunkról – utódainknak. I-II.* Püski Kiadó, Budapest, 1999.
- Olajos Terézia:** *Adalék a /H/ung/a/ri népnév és a késői avarkori etnikum történetéhez.*
In.: Bizánci mozaikok. Avarok, szlávok, bolgárok, magyarok. Válogatott tanulmányok. Szeged, 2012. (Korábban: Antik tanulmányok XVI/I. 1969.)
- Pais Dezső:** *Glad.* Magyar Nyelv XXVI. (1930) évf. 350-359.pp.
- Püspöki Nagy Péter:** *Nagymorávia fekvéséről.* Valóság, 1978:11.sz.
- Ransanus, Petrus:** *A magyar történelem rövid foglalata.* Osiris Kiadó, Bp. 1999.
- Tárh-i üngürüsz:** *A magyarok története.* ERDEM /Léval/ 1996.
- Thuróczy János:** *Magyarok krónikája.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Váczy Péter:** *Hogyan lett Moráviából „Nagy Morva”?* *História,* 1986:8.sz.
- Veszprémy László:** *Újabb vélemények Nagymorávia fekvéséről.* *Hadtörténelmi Közlemények,* 1996:3.sz.
- Vékony Gábor:** *A morvák „birodalma”.* *História,* 1986:8.sz.

VÉGJEGYZETEK

ⁱ Ez az írás a Szerző „Jogéletünk őstörténete” c. könyvéből a „*Gondolatok a Salán – Szvatopluk – Mén-Marót kérdés mondai magja, mint a kettős honfoglalás krónikai dokumentumainak nyomára vezető hagyomány körül*” c. fejezet szerkesztett változata.

[Az idézett könyv első nyomtatásainak szerkesztési hibáit előbb a régi bevett szokás szerinti „**HIBAJEGYZÉK**”-kel, majd a „második javított” illetve „második javított és bővített” kiadással igyekeztünk kiiktatni. Mivel a forgalomba került példányokhoz tartozó hibajegyzék tapasztalatunk szerint nem került el a vásárlókhoz, itt jelezzük, hogy azok megküldése a Heraldika Kiadótól a haraldikakiadó.bt@chello.hu elektronikus címen kérhető, vagy a Kiadónak a könyvekben közölt bármelyik címén megrendelhető.]

ⁱⁱ **Szefű László:** *A Kárpát-medencei „szlávok”, különös tekintettel Megalé Moráviára.* In: *A magyar történelem. Tízezer év – ezer oldalról.* ZMTE. Budapest – Zürich, 2003.

ⁱⁱⁱ A sztyeppei szokásjog szerint a nemesség megszerzésének fő módozatai az emberi kiválóság, a vitézi helytállás, törzsek esetében a függetlenség megszerzése, megőrzése vagy visszaszerzése. Ezek ellenkezője a nemes jogállapot illetve a függetlenség elvesztéséhez, jogvesztés révén pozícióvesztéshez vezet, valamint a társadalmi megbecsülésből és kollektív emlékezetből való kirekesztéssel és névvesztéssel is együtt jár.